

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 316.35

Пацан М.А.,
магістрант спеціальності «Право»,
Міжнародний університет бізнесу і права

СУТНІСТЬ ОСНОВНИХ ПРАВ ТА ОБОВ'ЯЗКІВ ЧЛЕНА ГРОМАДСЬКОГО ФОРМУВАННЯ ПРАВООХОРОННОЇ СПРЯМОВАНОСТІ

Пацан М.А. Сутність основних прав та обов'язків члена громадського формування правоохоронної спрямованості. У статті визначено поняття «правовий статус» та конкретизовано правовий статус членів громадського формування правоохоронної спрямованості. Висвітлено поняття правового статусу як юридичної категорії та його зв'язок із соціальною активністю людини. Розглянуто різні погляди науковців на структуру правового статусу. Встановлено сутність та зміст прав людини. Узагальнено правовий статус громадського формування правоохоронної спрямованості.

Ключові слова: статус, громадянин, права людини, держава, обов'язок.

Пацан М.А. Суть основных прав и обязанностей членов общественного формирования правоохранительной направленности. В статье определено понятие «правовой статус» и конкретизирован правовой статус членов общественного формирования правоохранительной направленности. Освещено понятие правового статуса как юридической категории и его связь с социальной активностью человека. Рассмотрены разные взгляды ученых на структуру правового статуса. Установлена сущность и содержание прав человека. Обобщен правовой статус общественного формирования правоохранительной направленности.

Ключові слова: статус, гражданин, права человека, государство, обязанность.

Patsan M.A. The gist of the main rights and duties to the members of the public law enforcement formation. In the article concept of the «legal status» was determined in general. The legal status of the members of the public formation of the public law enforcement was concretized. The concept of the legal status as the legal category and his connection with a social activity of man were reflected. The different looks of the scientist for the structure of the legal status were considered. The gist and content of the human rights were set. The legal status of the members of the public formation of the public law enforcement was generalized.

Key words: status, citizen, human rights, nation, duty.

Постановка проблеми. Реформа Національної поліції України, подальший розвиток демократії в Україні, забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян безпосередньо пов'язані з підвищенням якості та ефективності діяльності правоохоронних органів, у тому числі і недержавних. Одне з провідних місць серед таких займають громадські формування правоохоронної спрямованості, які мають зробити значний внесок у справу нейтралізації та зменшення правопорушень у сфері охорони громадського порядку, зміцнення законності та правопорядку в країні. Але під час виконання такими громадськими формуваннями правоохоронних завдань, функцій та повноважень виникає низка проблем адміністративно-управлінського характеру, які в наш час ускладнюють їхню практичну діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання прав та обов'язків членів громадського формування правоохоронної спрямованості розглянуто науковцями Л.Д. Воеводіним, Н.І. Матузовим, В.А. Патюліним, Н.В. Вітруком, В.П. Сокурено, О.І. Савиць-

кою, Е.А. Лукашевою. Відсутня єдина позиція серед науковців із питань віднесення тих чи інших елементів до складу (структури) правового статусу особи. Також через недосконалість чинного законодавства питання визначення повноважень членів громадських формувань правоохоронної спрямованості, їх прав та обов'язків, обмежень, що пов'язані з реалізацією ними повноважень у сфері охорони громадського порядку і державного кордону, потребують додаткового вивчення.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз чинного законодавства України, визначення сутності прав та обов'язків членів громадських формувань правоохоронної спрямованості.

Виклад основного матеріалу. Після прийняття 24 серпня 1991 року акта про незалежність України та проведення всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 р. країна стає на самостійний державний шлях. Конституція України [6] і Закон України «Про організації населення» [14, с. 254] від 11 липня 2001 р. визначає статус органів самоорганізації насе-

лення, які є однією із форм участі населення у вирішенні питань місцевого значення. 16 червня 1999 р. було прийнято Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо поліпшення діяльності органів Внутрішніх справ та громадських формувань з охорони громадського порядку» № 650, а 22 червня 2000 року – Закон України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону». Реальна діяльність сьогодення свідчить про необхідність розширення сил та засобів з охорони громадського порядку Національною поліцією України, органами місцевого самоврядування, організаціями, що створюються на громадських засадах.

Основою правового положення особи прийнято вважати її правовий статус, під яким зазвичай розуміють систему прав і обов'язків, наданих особі згідно із законом і гарантованих державою [11, с. 77]. Поняття правового статусу тлумачиться як одна із ключових категорій юридичної науки, яка тісно пов'язана з такими більш широкими проблемами, як демократія, законність, правопорядок, свобода і відповідальність особи, її права й обов'язки, соціальна активність тощо [9, с. 45].

Статус (від латинського status – стан, положення) – соціальне положення (позиція) індивіда або групи в соціальній системі, визначене за низкою ознак, специфічних для цієї системи (економічних, професійних, етнічних та ін.). Люди, що володіють одним і тим самим статусом, мають низку подібних особистих ознак, які розглядаються як «соціальний тип» особи. Залежно від того, яку позицію займає людина завдяки природним ознакам (раса, соціальне походження тощо) чи завдяки власним зусиллям (освіта, заслуги), розрізняють відповідно «приписаний» і «досягнений» статуси [17, с. 520].

Правовий статус особи визначається як система визнаних і закріплених державою в законодавчому порядку прав, свобод і обов'язків, а також законних інтересів особи як суб'єкта права. Мати права і свободи є соціальними можливостями громадянина, визнаними і забезпечуваними державою, обов'язки – також соціальні можливості, які виражають вимоги держави до громадянина, його поведінки. Законними інтересами є ті інтереси особи, які безпосередньо не охоплюються змістом встановлених законом прав і свобод, але підлягають захисту з боку держави й охороняються законом. В основі прав, свобод, обов'язків і законних інтересів особи завжди лежить володіння і користування конкретними соціальними благами: соціально-економічними, духовними, політичними й особистими.

Деякі науковці в структуру правового статусу включають, крім прав і обов'язків та законних інтересів особи, й інші елементи: громадянство, загальну правоздатність, гарантії, юридичну відповідальність.

З питань віднесення тих чи інших елементів до складу (структури) правового статусу особи відсутня єдина позиція серед науковців. Так, Л.Д. Воеводін у правовий статус особи включає громадянство, правоздатність і політико-правові принципи: поєднання особистих і суспільних інтересів, загальну доступність прав і непохитність обов'язків, рівноправність і гуманізм [2, с. 42–50], тоді як, Н.І. Матузов включає загальну статутну відповідальність громадян перед державою і суспільством [9, с. 189–205]. В.А. Патюлін у правовий статус особи включає громадянство і загальну правоздатність, основні права й обов'язки (у тому числі конституційні), якими володіють всі громадяни, а

також конституційно закріплений принцип рівноправності [12, с. 230]. Н.В. Вітрук поряд із системою прав і обов'язків включає у правовий статус громадянство, загальну дієздатність і гарантії [1, с. 21–26]. Подібну позицію щодо цього питання займають В.П. Сокурченко та О.І. Савицька, з погляду яких структуру правового статусу утворюють: а) громадянство як політико-правова основа статусу особи; б) передбачені в Конституції та інших нормативних актах права, свободи, інтереси, обов'язки; в) юридичні гарантії їх реалізації. Правовий статус, на їх думку, зрівнює громадян у їхніх правових можливостях шляхом встановлення загальних для всіх меж можливого і належного [16, с. 100–101].

Деякі інші погляди на структуру правового статусу Е.А. Лукашевої, яка обмежує поняття правового статусу лише правами та обов'язками [8, с. 61].

Таким чином, правовий статус підкреслює зв'язок особи з державою і характеризується правовою формою його закріплення. Його змістом є сукупність прав і обов'язків громадянина.

Будь-які посягання на правовий статус громадянина слід розглядати як діяння, що суперечать закону.

Для ґрунтовного розуміння статусу членів громадських формувань правоохоронної спрямованості необхідно відштовхуватися від розуміння статусу громадянина. Поняття «громадянин» трактується як особа, яка має правовий зв'язок із конкретною державою (наприклад, громадянин України) [10, с. 116]. Держава надає своєму громадянину відповідні права, покладає на нього обов'язки та встановлює відповідальність за їх невиконання, тобто визначає його статус, а з іншого боку – захищає права та інтереси особи, громадянина, піклується про нього за кордоном.

Розглянувши думки науковців щодо розуміння правового статусу особистості, можна дійти висновку, що статус громадянина включає: права й обов'язки (у тому числі вимоги та обмеження, які є похідними від повноважень); гарантії їх забезпечення; юридичну відповідальність.

Права людини – одна з фундаментальних концепцій людської цивілізації, вона виконувала і продовжує виконувати роль одного з векторів у розвитку суспільства. Про природу, сутність та зміст прав людини, їх нормативне закріплення та реалізацію дискутували кращі уми минулого та сьогодення, їм присвячено надзвичайно велику кількість наукових праць [4, с. 29; 13 с. 115 та інші]. Права людини належать їй від природи, вона володіє ними з народження, ці права невід'ємні, і завдання держави і суспільства полягає у тому, щоб захищати ці права, не допускати їх порушення. Цей підхід характерний для демократичних суспільств і держав. Права людини закріплені в конституціях багатьох країн і міжнародних документах, серед яких насамперед необхідно назвати Загальну Декларацію прав людини, прийняту Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року [3].

Обов'язки громадян нерозривно пов'язані із правами, кожен громадянин у суспільстві зобов'язаний їх виконувати. Суспільство базується на виконанні громадянами своїх обов'язків, без цього суспільство перетворилося б на некерований конгломерат. Обов'язок – це об'єктивно необхідна, належна поведінка особи. Однак така необхідність певної поведінки не завжди суб'єктивно визнається індивідом, що при-

водить до відступу від вимог норми. Тому обов'язок – це як необхідна, так і можлива поведінка [7, с. 29].

Під час здійснення прав і виконання обов'язків особа повинна дотримуватися законів, поважати правила співжиття і моральні принципи суспільства. Правовий статус громадянина у сфері громадського порядку виражається в таких його обов'язках і правах:

1) в обов'язку суворо дотримуватися встановлених правил поведінки в громадських місцях, тобто поважати права, свободи та інтереси інших громадян;

2) в обов'язку не допускати посягання на громадський порядок з боку інших осіб;

3) у праві на необхідну оборону, тобто на захист особистого здоров'я та гідності, а також державного або громадського порядку;

4) у праві просити допомоги в інших громадян у разі загрози громадському порядку;

5) у праві просити допомоги у правоохоронних органах.

Припинення громадянином посягання на громадський порядок з боку інших осіб або захист його в стані необхідної оборони свідчить про його активну правомірну поведінку. Стаття 19 Кодексу України про адміністративні правопорушення прямо вказує, що не підлягає адміністративній відповідальності громадянин, який хоча і вчинив правопорушення, передбачене Кодексом України про адміністративні правопорушення, але діяв у стані необхідної оборони, тобто під час захисту державного або громадського порядку [5].

Для виконання завдань, визначених у статуті, громадські формування правоохоронної спрямованості та їх члени мають право:

1) вимагати від громадян додержання правопорядку, припинення адміністративних правопорушень і злочинів, додержання режиму державного кордону, в тому числі на територіях, що межують із державним кордоном, де прикордонну смугу не визначено;

2) у разі підозри у вчиненні адміністративних правопорушень і злочинів перевіряти у громадян документи, що посвідчують їх особу;

3) спільно з працівниками органів Внутрішніх справ та військовослужбовцями Департаменту прикордонної служби України затримувати і доставляти до Національної поліції, підрозділу Департаменту прикордонної служби України, штабу громадського формування або громадського пункту охорони порядку осіб, які виявили злісну непокору законним вимогам члена громадського формування з охорони громадського порядку і не виконують вимог щодо припинення адміністративного правопорушення;

4) складати протоколи про адміністративні правопорушення;

5) входити до клубів, кінотеатрів, стадіонів, інших громадських місць і приміщень за згодою власника чи уповноваженого ним органу для переслідування правопорушника, який переховується, або припинення адміністративних правопорушень чи злочинів;

6) у разі участі спільно з прикордонниками у пошуку порушників кордону за згодою громадян або власника підприємства, установи, організації чи уповноваженого ним органу та в присутності їх представників входити у будь-який час доби до житлових приміщень, на територію і в приміщення підприємств, установ, організацій та оглядати транспортні засоби;

7) у невідкладних ситуаціях використовувати транспортні засоби, що належать підприємствам, установам, організаціям або громадянам (за їх згодою), крім транспортних засобів дипломатичних, консульських та інших представництв іноземних держав, міжнародних організацій, транспортних засобів спеціального призначення, для доставлення до лікувальних закладів осіб, що перебувають у безпорадному стані, а також осіб, які потерпіли від нещасних випадків або правопорушень і потребують термінової медичної допомоги;

8) у разі порушення водіями Правил дорожнього руху, створення реальної загрози життю або здоров'ю громадян вживати заходів щодо припинення цього правопорушення, здійснювати перевірку документів у водіїв на право користування та керування транспортними засобами, а також не допускати осіб, які не мають документів або перебувають у стані сп'яніння, до подальшого керування транспортними засобами;

9) під час виконання обов'язків члена громадського формування використовувати за власним бажанням свій або інший приватний автомобілотранспорт за згодою власника або особи, у володінні якої він перебуває. Відшкодування витрат за його використання у таких ситуаціях може провадитися за рахунок коштів громадського формування у порядку, визначеному його положенням (статутом);

10) вести роботу серед населення щодо роз'яснення чинного законодавства про державний кордон України, системи режимних заходів у прикордонній смузі та контрольованому прикордонному районі;

11) застосовувати в установленому порядку заходи фізичного впливу, спеціальні засоби індивідуального захисту та самооборони [15].

Члени громадських формувань правоохоронної спрямованості мають право брати участь у забезпеченні правопорядку та охороні державного кордону за місцем реєстрації цих об'єднань та лише після проходження відповідної правової та спеціальної підготовки в підрозділах Національної поліції, Департаменту прикордонної служби України й одержання в органі місцевого самоврядування посвідчення члена громадського формування і нарукавної пов'язки, зразки яких затверджуються Кабінетом Міністрів України. Підготовка членів зазначених громадських формувань здійснюється у порядку, що встановлюється Міністерством внутрішніх справ України і спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у справах охорони державного кордону [15].

Члени громадських формувань правоохоронної спрямованості зобов'язані:

1) брати активну участь в охороні громадського порядку і державного кордону, припиненні адміністративних правопорушень і злочинів та запобіганні їм;

2) під час виконання обов'язків з охорони громадського порядку і державного кордону мати особисте посвідчення члена громадського формування та нарукавну пов'язку;

3) доставляти в міліцію, в підрозділи Департаменту прикордонної служби України, штаб громадського формування з охорони громадського порядку або громадський пункт охорони порядку, приміщення виконавчого органу селищної, сільської ради осіб, які вчинили адміністративне правопорушення, з метою його припинення, якщо вичерпано інші заходи впливу, вста-

новлення особи порушника, складення протоколу про адміністративне правопорушення у разі неможливості скласти його на місці вчинення правопорушення, якщо складення протоколу є обов'язковим;

4) надавати у межах наданих їм прав допомогу народним депутатам України, представникам органів державної влади та органів місцевого самоврядування у їхній законній діяльності, якщо в цьому їм чиниться протидія або загрожує небезпека з боку правопорушників [15].

Висновки. Підводячи підсумок, зазначимо, що права та обов'язки характеризуються єдністю, своє-

рідність якої полягає в тому, що їх права одночасно є обов'язками, оскільки вони мають використовуватися в інтересах правоохоронної діяльності, а обов'язки – правами, адже інакше обов'язки неможливо буде здійснити (наприклад, складання протоколу про адміністративне правопорушення, затримання правопорушника є одночасно правом і обов'язком члена громадського формування). Для реалізації прав і обов'язків кожному члену громадського формування надається певна самостійність для прийняття рішення відповідно до його компетенції.

Список використаних джерел:

1. Витрук Н.В., Топорнин Б.Н., Воеводин В.С. Конституционный статус личности в СССР. М.: Юрид. Лит., 1980. 256 с.
2. Воеводин Л.Д. Правовое положение личности в науке советского государственного права // Сов. Гос-во и право. 1965. № 2. С. 22–50.
3. Загальна декларація прав людини: Прийнято резолюцією 217А(III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. // Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи / Упоряд. Ю.К. Качуренко. 2-е вид. К.: Юрінформ, 1992. С. 18–24.
4. Князев В. Конституційні гарантії прав, свобод та обов'язків людини і громадянина в Україні // Право України. 1998. № 11. С. 29–31.
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення // Відомості Верховної Ради УРСР. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.
6. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
7. Кудрявцев В.Н., Керимов Д.А. Право и государство: Опыт философско-правового анализа. М.: Юристъ, 1993. 245 с.
8. Лукашева Е.А. Социалистическое право и личность. М.: Наука, 1987. 160 с.
9. Матузов Н.И. Правовая система и личность. Саратов: Саратовский университет, 1987. 239 с.
10. Молдаван В.В. Основы держави і права: Курс лекцій: Навчальний посібник для юрид. фак. вузів. К.: Юмана, 1996. 176 с.
11. Новіков М.М. Об'єднання громадян у механізмі взаємодії держави і громадянського суспільства: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2002. 204 с.
12. Патиюлин В.А. Государство и личность в СССР. М.: Наука, 1974. 246 с.
13. Права людини (основні міжнародно-правові документи): Зб. док. / Упоряд. Ю.К. Качуренко. К.: Наукова думка, 1989. 248 с.
14. Про органи самоорганізації населення: Закон України від 11 липня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. 2001. № 48. 254 с.
15. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону: Закон України від 22 червня 2000 р. // Відомості Верховної Ради України. 2000. № 40. Ст. 338.
16. Сокурено В.П., Савицкая А.И. Право, свобода, равенство. Львов: Вища шк., 1981. 231 с.
17. Философский энциклопедический словарь / Главн. ред: Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.Н. Ковалев, В.Г. Панов. М.: Советская энциклопедия, 1983. 840 с.